

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

رساله دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی احکام ولایت جائز و مبانی فقهی آن

استاد راهنما:

دکتر علی محامد

استاد مشاور:

دکتر محسن ملک افضلی

نگارنده:

بی بی معصومه تقی پور

پاییز ۱۳۹۷

تقدیم به:

ساحت قدسی حاکم عدل عالم امکان حضرت بقیة الله الاعظم امام زمان (عج الله تعالی فرجه الشریف) و نائبان بر حق آن حضرت

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود . در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید بزرگوار به ویژه اساتید دوره دکتری که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم .

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر محامد که راهنمایی اینجانب را در انجام این رساله تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم .

از جناب آقای دکتر ملک افضلی به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده اند تشکر می نمایم .

از سرکار خانم حمیده عبداللهی که صمیمانه و دلسوزانه مرا راهنمایی نموده و پاسخگوی سؤالاتم بودند نهایت قدردانی و تشکر را دارم .

چکیده:

مطابق فقه سیاسی تشیع حق حاکمیت بر انسان ها از آن خدا و رسول و ائمه معصوم (علیهم السلام) بوده و در عصر غیبت از طریق مجتهدان جامع الشرائط استمرار می یابد. این نوع حکومت، حکومت عدل است و در مقابل کسی که بدون نصب الهی غاصبانه بر مسند حکومت تکیه بزند حاکم جائز و حکومت جور است. ورود در مناصب حکومت جور، ضمن تأیید و تقویت آن، باعث پیش برد اهداف ظالمانه حاکمان جائز، تعطیلی احکام اسلام، تضعیف جبهه حق و در نهایت فاصله گرفتن از تحقق عدالت در جامعه می گردد. هدف در این پژوهش بررسی احکام پذیرش ولایت جائز و مبانی فقهی آن است در این راستا با بررسی به روش توصیفی، تحلیلی و کتابخانه ای به تحلیل مفهوم ولایت جائز پرداخته و با استناد به ادله شرعی و دیدگاه فقهاء در مقام اثبات حرمت تکلیفی آن هستیم. بر این اساس تعامل با حاکم جائز از محرّمات مسلم اسلام است اما معضلات زندگی شیعیان در حکومت های جور باعث شده است مجوزهایی از طرف ائمه (علیهم السلام) برای افراد صلاحیت دار در جهت رفع حوائج مردم، امر به معروف و نهی از منکر و در شرایط اکراه، ضرورت و تقیه صادر شود. بنابراین بررسی مسوغات ولایت ضرورت بیشتری می یابد تا بدین وسیله راه های ورود در دستگاه حکومتی جائز تبیین شده و جامعه شیعی از دستبرد اهداف ظالمانه و مخرب حاکمان جور مصون بماند. اثبات حکم اولیه حرمت پذیرش مناصب حکومتی جور با تحلیل مهم ترین ادله آن که روایات است و نیز اثبات حکم ثانویه جواز در شرایط ضرورت، مصلحت نظام زندگی شیعیان، تقیه و اکراه، از مهم ترین دستاوردهای این پژوهش می باشد.

کلید واژه ها: فقه سیاسی، ولایت، جائز، مسوغات

فهرست مطالب

عنوان.....صفحه

مقدمه	۱۳
بیان مسئله	۱۳
ضرورت واهداف	۱۴
سؤال اصلی	۱۵
سؤالات فرعی	۱۵
فرضیه ها	۱۵
پیشینه تحقیق	۱۶
روش تحقیق	۱۷
ساماندهی رساله	۱۷
فصل اول مفاهیم و کلیات	۱۹
گفتار اول : تعریف واژگان	۱۹
۱. فقه در لغت و اصطلاح	۲۰
۲. سیاست در لغت و اصطلاح	۲۱
۳. فقه سیاسی	۲۱
۴. ولایت در لغت	۲۲
۵. ماهیت ولایت	۲۳
۶. وجود خارجی ولایت	۲۳

۲۵	۷. ولایت در اصطلاح فقه
۲۵	۸. جور و جائز در لغت
۲۷	۹. جائز در اصطلاح فقه
۲۷	۱۰. اقسام حاکم جائز
۲۸	۱۱. ولایت جائز حکومت حاکمانه
۲۸	۱۲. مفهوم ولایت از طرف جائز
۲۸	۱۳. مصادیق ولایت از طرف جائز
۲۹	گفتار دوم : منابع و مبانی مشروعیت حکومت و ضرورت آن
۲۹	۱. منابع مشروعیت حکومت در اندیشه سیاسی غرب
۲۹	منشأ الهی
۳۰	۱،۱. شاه خدایی
۳۱	۲،۱. منشأ خدایی پادشاه
۳۱	۳،۱. مأموریت و موهبت الهی
۳۱	۴،۱. مشیت الهی
۳۲	۲. وجوه نقد و مناقشه در اشکال حکومت دینی در اندیشه غرب
۳۲	۱،۲. وجوه نقد و مناقشه در نظریه شاه خدایی
۳۳	۲،۲. وجوه نقد و مناقشه در نیابت و مأموریت الهی پادشاه
۳۵	۳،۲. وجوه نقد و مناقشه در مشیت الهی اقتدار فرمانروا
۳۷	۳. منابع مشروعیت حکومت در اندیشه سیاسی اسلام
۳۹	۱،۳. دیدگاه شیعه درباره مشروعیت حکومت
۴۱	۱،۱،۳. توجیه عقلانی
۴۴	۲،۱،۳. حاکمان الهی بر اساس دیدگاه شیعه
۴۴	۱،۲،۱،۳. انبیاء الهی
۴۶	۲،۲،۱،۳. امامان معصوم (علیهم السلام)
۴۷	۳،۱،۳. ادله نقلی امامت
۴۹	۴،۱،۳. شرایط امامت از دیدگاه شیعه

۴۹	..... علم و فضل امام ..... ۱،۴،۱،۳
۵۰	..... عصمت ..... ۲،۴،۱،۳
۵۰	..... انتصاب یا نص ..... ۳،۴،۱،۳
۵۱	..... فقهای عادل ..... ۳،۲،۱،۳
۵۲	..... شرایط رهبری در زمان غیبت از دیدگاه شیعه ..... ۳،۳،۲،۱
۵۰	..... ایمان ..... ۱،۳،۲،۱،۳
۵۰	..... عدالت ..... ۲،۳،۲،۱،۳
۵۱	..... علم اجتهادی ..... ۳،۳،۲،۱،۳
۵۲	..... مدیر و مدیر بودن ..... ۴،۳،۲،۱،۳
۵۲	..... مرد بودن ..... ۵،۳،۲،۱،۳
۵۲	..... شعور سیاسی و آگاهی بر زمان و شرایط حاضر زندگی ..... ۱،۳،۶،۳،۲
۵۵	..... مبانی حکومت جائر(دیدگاه اهل سنت درباره مشروعیت حکومت) ..... ۲،۳
۵۶	..... نظریه اول : استیلاء و زور و غلبه ..... ۱،۲،۳
۵۹	..... وجوه نقد و مناقشه در نظریه ..... ۱،۱،۲،۳
۶۲	..... نظریه دوم:استخلاف یاانتصاب امام قبلی ..... ۲،۲،۳
۶۴	..... وجوه نقد و مناقشه در این نظریه ..... ۱،۲،۲،۳
۶۶	..... نظریه سوم : انتخاب اهل حل و عقد (بیعت) ..... ۳،۲،۳
۷۰	..... وجوه نقد و مناقشه در نظریه بیعت ..... ۱،۳،۲،۳
۷۶	..... گفتار سوم : صفات و شرایط حاکم اسلامی از دیدگاه اهل سنت ۷۶
۷۶	..... ۱ . نظریه ماوردی ۷۶
۷۶	..... ۲ . نظریه قاضی ابی یعلی فراء ۷۶
۷۷	..... ۳ . نظریه سعد الدین تفتازانی ۷۷
۷۸	..... ۴ . نظریه ابن حزم ۷۸
۷۹	..... ۵ . نظریه ابن خلدون ۷۹
۷۹	..... ۶ . نظریه فضل الله روزبهان خنجی ۷۹
۸۰	..... خلاصه فصل : ۸۰

فصل دوم : مبانی فقهی حرمت ولایت جائز	۸۱
۱. دیدگاه قرآن نسبت به حاکم جائز	۸۲
۱.۱. عدم رکون به ظالمان	۸۲
۱.۱.۱. «الذین ظلموا» چه کسانی هستند؟	۸۳
۲.۱.۱. فلسفه تحریم رکون به ظالمان چیست؟	۸۴
۲.۱. لزوم کفر ورزیدن به طاغوت	۸۴
۳.۱. حرمت اطاعت از مسرفان	۸۶
۴.۱. عدم پیروی از گمراهان	۸۶
۵.۱. اجتناب از همکاری با ستمکاران	۸۷
۶.۱. لزوم سرپیچی از ولایت طاغوت	۸۷
۷.۱. نتیجه آیات	۸۸
۲. ادله روایی	۸۸
۱.۲. روایات حرمت اطاعت از حاکم جائز	۸۹
Error! Bookmark not defined.	۱.۱.۲. روایت معاذ .....
۲.۱.۲. روایت سیوطی	۸۹
۲.۲. روایات حرمت کمک و یاری ظالمان	۹۰
۱.۲.۲. روایت ورام بن ابی فراس	۹۰
۲.۲.۲. روایت علی بن ابی حمزه	۹۱
۲.۲.۳. تفسیر امام صادق (ع) از آیه ولا ترکنوا الی الذین ظلموا	۹۱
۴.۲.۲. دیدگاه فقهاء درباره این روایات	۹۱
۳.۲. روایات حرمت ولایت جائز	۹۲
۱.۳.۲. روایت تحف العقول	۹۲
۱.۱.۳.۲. اقسام ولایت جائز	۹۳
۳.۲.۲.۱. حکم ولایت جائز	۹۳
۳.۱.۳.۲. علل تشریح حکم حرمت	۹۴
۴.۱.۳.۲. مستثنیات ولایت جائز	۹۴

۹۴	..... ۲,۳,۲. روایت زیاد بن ابی سلمه
۹۵	..... ۳,۳,۲. روایت سلیمان جعفری
۹۵	..... ۴,۳,۲. صحیح داوود بن زری
۹۶	..... ۵,۳,۲. موثق مسعد بن صدقه
۹۶	..... ۶,۳,۲. روایت کاهلی
۹۷	..... ۷,۳,۲. روایت ولید بن صبیح
۹۷	..... ۳. عقل
۹۸	..... ۴. ولایت جائر در آراء فقهاء
۹۸	..... ۱,۴. دیدگاه شیخ مفید
۹۹	..... ۲,۴. دیدگاه سید مرتضی
۱۰۰	..... ۳,۴. دیدگاه شیخ طوسی
۱۰۱	..... ۴,۴. دیدگاه ابوالصلاح حلبی
۱۰۱	..... ۵,۴. دیدگاه ابن ادریس حلی
۱۰۲	..... ۶,۴. دیدگاه محقق حلی
۱۰۲	..... ۷,۴. دیدگاه علامه حلی
۱۰۲	..... ۸,۴. دیدگاه شهید اول
۱۰۳	..... ۹,۴. دیدگاه مرحوم نراقی
۱۰۳	..... ۱۰,۴. دیدگاه شیخ انصاری
۱۰۶	..... ۱۱,۴. دیدگاه صاحب جواهر
۱۰۷	..... ۱۲,۴. دیدگاه آیت الله نائینی
۱۰۸	..... ۱۳,۴. دیدگاه مرحوم ایروانی
۱۰۹	..... ۱۴,۴. دیدگاه مرحوم خویی
۱۱۰	..... ۱۵,۴. دیدگاه امام خمینی (ره)
۱۱۶	..... خلاصه فصل :
۱۱۸	..... فصل سوم : مبانی فقهی مسوغات ولایت جائر و اقسام ولایت غیر محرمه
۱۱۹	..... گفتار اول : مبانی فقهی مسوغات ولایت جائر

۱. پذیرفتن ولایت جائر به نیت قیام به مصالح بندگان خدا ..... ۱۱۹.
- ۱.۱. جواز ولایت جائر به شرط خدمت به خلق ..... ۱۱۹.
- ۲.۱. روایات ..... ۱۲۰.
- ۱.۲.۱. گروه اول ..... ۱۲۰.
- ۱.۱.۲.۱. روایت زیاد بن ابی سلمه ..... ۱۲۰.
- ۲.۱.۲.۱. صحیحہ علی بن یقظین ..... ۱۲۰.
- ۳.۱.۲.۱. روایت محمد بن اسماعیل بن بزيع ..... ۱۲۱.
- ۴.۱.۲.۱. صحیحہ حلبی ..... ۱۲۱.
- ۲.۲.۱. گروه دوم ..... ۱۲۲.
- ۱.۲.۲.۱. روایت شیخ صدوق ..... ۱۲۲.
- ۲.۲.۲.۱. روایت زیاد بن ابی سلمه ..... ۱۲۲.
- ۳.۲.۲.۱. روایت ابو بصیر ..... ۱۲۳.
۲. پذیرفتن ولایت جائر به خاطر عذر (اکراه ، اضطرار ، تقیه) ..... ۱۲۳.
- ۱.۲. آیات ..... ۱۲۳.
- ۱.۱.۲. جواز کفر در صورت اکراه ..... ۱۲۳.
- ۲.۱.۲. جواز خوردن محرّمات در حالت اضطرار ..... ۱۲۴.
- ۳.۱.۲. جواز قبول ولایت در وضعیت تقیه ..... ۱۲۴.
- ۲.۲. روایات ..... ۱۲۵.
- ۱.۲.۲. حدیث رفع ..... ۱۲۵.
- ۲.۲.۲. روایت محمد بن ادريس ..... ۱۲۵.
- ۳.۲.۲. روایات مستفیضه از امام رضا علیه السلام ..... ۱۲۵.
۳. مسوغات ولایت جائر در آراء فقهاء ..... ۱۲۶.
- ۱.۳. آراء سید مرتضی ..... ۱۲۶.
- ۲.۳. آراء شیخ طوسی ..... ۱۳۰.
- ۳.۳. آراء ابن ادريس حلی ..... ۱۳۲.
- ۴.۳. آراء محقق حلی ..... ۱۳۳.

۱۳۳	..... ۵,۳. آراء علامه حلی
۱۳۳	..... ۶,۳. آراء شهید اول
۱۳۴	..... ۷,۳. آراء شهید ثانی
۱۳۵	..... ۸,۳. آراء مرحوم شیخ انصاری
۱۳۸	..... ۹,۳. آراء صاحب جواهر
۱۴۰	..... ۱۰,۳. آراء آیت الله ایروانی
۱۴۳	..... ۱۱,۳. آراء مرحوم خوبی
۱۴۶	..... ۱۲,۳. آراء امام خمینی (رحمة الله علیه)
۱۵۰	..... گفتار دوم: اقسام ولایت غیر محرمه در آراء فقهاء
۱۵۰	..... ۱. آراء شیخ انصاری
۱۵۱	..... ۲. آراء صاحب جواهر
۱۵۲	..... ۳. آراء مرحوم ایروانی
۱۵۴	..... ۴. آراء مرحوم خوبی
۱۵۶	..... ۵. آراء امام خمینی
۱۶۰	..... خلاصه فصل :
۱۶۰	..... ۴. نتایج
۱۶۲	..... ۵. فهرست منابع
۱۵۸	..... ۵.۱. منابع عربی
۱۶۵	..... ۵.۲. منابع فارسی
۱۶۷	..... ۳,۵. مقاله

مقدمه

بیان مسئله

یکی از مباحثی که درمتون فقه امامیه مورد بحث و دقت نظر قرار گرفته است مسئله حرمت پذیرش ولایت و مناصب حکومتی از طرف سلطان جائر است.

مطابق آموزه‌ها و تعالیم دین مقدس اسلام حق حاکمیت و ولایت بر انسان‌ها از آن خدا و رسول خدا و پس از ایشان متعلق به اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) است. این حاکمیت در عصر غیبت از طریق نایبان عام ائمه معصومین (علیه السلام) که همان مجتهدان جامع شرایط هستند استمرار می‌یابد.

این نوع حکومت در اندیشه سیاسی تشیع به «حکومت عدل» معروف است و در مقابل کسی که بدون نصب الهی و اذن معصومان بر مسند حکومت تکیه بزند صرف نظر از رفتاری که انجام می‌دهد والی جور و مصداق طاغوت به حساب می‌آید.

سلاطین جور حاکمانی هستند که به دنبال تأمین منافع خویش دست به هر ظلم و جنایتی می‌زنند و با غضب مقام خلافت نبوی، امت پیامبر را از وجود رهبر عادل محروم می‌کنند.

ولایت داشتن از طرف جائز به معنای هر پست و مقام حکومتی است که فرد ضمن تأیید هیئت حاکمه اهداف و مقاصد آن‌ها را پیش برده و خود نیز به نحوی در ظلم و جور اعمال شده بر امت شریک بوده و با فاصله گرفتن از منویات رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) راه تحقق مدینه فاضله را دورتر و دسترسی به عدل و عدالت را غیر ممکن می‌نماید.

پذیرش ولایت از طرف حاکم جائز یک حکم کلی است و مصادیق فراوانی دارد که پذیرفتن پست‌های حاکمیتی مانند قضاوت، وزارت، استانداری و فرمانداری، پست‌های امنیتی مانند نیروهای نظامی و پست‌های اداری مانند ریاست ادارات و معاونت‌ها تا مشاغل پایین‌تر و زیر دستی را شامل می‌شود.

بررسی متون فقهی نشان می‌دهد که فقها قائل به حرمت ابتدایی آن هستند اما در شرایط و موقعیت‌های استثنائی قائل به جواز آن می‌باشند، هرچند در مبانی و مسوغات آن اختلاف نظر دارند.

ریشه تاریخی حرمت ولایت جائز در فقه شیعه به دوران غضب خلافت امیر مؤمنان و امامان بعد از ایشان برمی‌گردد اما ورود این بحث در ادبیات فقه سیاسی ابتداء غیبت کبری است. همه فقهاء از آغاز عصر اجتهاد تاکنون بر اساس ادله شرعی از کتاب و سنت ولایت حاکم جائز را حرام می‌دانند، اما توجه به ویژگی‌های دوران غیبت کبری و حضور حکومت‌های جائز در دنیا و عدم امکان تغییر و دگرگونی در نظام حاکم آن‌ها و تاسیس نظامی دینی و مبتنی بر ولایت فقیه، فقهاء را واداشت تا در شرایط استثنائی مانند اقامه حق و عدل، قیام کردن به مصالح و منافع شیعیان، ضرورت و تقیه، براساس ادله شرعی قائل به جواز آن شوند.

ضرورت و اهداف

ضرورت پرداختن به مبانی و مدارک حرمت ولایت جائز و مسوغات آن از لحاظ فقه سیاسی روشن است زیرا این مسئله درباره ولایت کسانی است که در طرح انقطاع زمامداری پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) حکومت را غاصبانه به دست گرفته و با اهداف پلید خود ظالمانه حق را نابود و باطل را در چهره‌ای مزورانه بر کرسی قدرت نشانند ولایت جائزانه‌ای

که با هتک حرمت مؤمنین ویران نمودن مساجد تعطیل کردن احکام الهی و جلب منافع دنیوی دین خدا را به سوی نابودی کشانده اند .

در چنین شرایطی وظیفه شیعه چیست ؟

اندیشه سیاسی شیعه همواره حریم خود را با حاکمان و قدرتمندان حفظ کرده و در کتب فقهی شیعه بابهای مختلفی در چگونگی مواجهه و یا حتی نوعی همکاری محدود و تقیه آمیز با حاکمیت نامشروع شکل گرفته است مسئله فوق یکی از مشکلات جدی نه تنها در اعصار گذشته بلکه در عصر حاضر می باشد که جامعه اسلامی در مسیر توسعه خود ناگزیر باید به حل آن بپردازد . توجه به اقامت و حضور شیعیان در ممالک غیر اسلامی ، کارکردهای این مسئله در پاسخگویی به شبهات پیرامون آن و نیز تبیین وظایف شیعیان در قبال پذیرفتن مسئولیت های اجرایی در حکومت های غیر مبتنی بر ولایت فقیه ، روشن می شود

سؤال اصلی

حکم فقهی پذیرش ولایت جائز چیست و مبانی فقهی آن کدام است ؟

سؤالات فرعی

۱. حاکم جائز کیست و مبانی حکومت او چیست ؟
۲. مصادیق ولایت یا مناصب حکومتی دستگاه جور کدام است ؟
۳. در صورت محرومیت از سلطان عادل ، دیدگاه فقهاء در رابطه با همکاری با نظام سیاسی غیر مشروع چیست ؟

فرضیه ها

۱. از منظر فقه امامیه بر مبنای قاعده حرمت اعانه بر اثم و عدوان و حرمت رکون و اعتماد بر ظالمان ، اصالتا و بالذات پذیرفتن ولایت و همکاری با دستگاه جائز حرام است اما در شرایط و موقعیت های استثنایی از قبیل اقامه حق و عدل ، رعایت مصالح شیعیان و احقاق حقوق آنان ، اجرای امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود می توان با دلیل حکم به جواز پذیرش

مناصب حکومتی از سوی حاکم جائر داد . بنابراین مهمترین مبانی فقهی این احکام آیات و روایات و آراء فقهاء شیعه است . (فرضیه اصلی)

۲. حاکم جائر به کسی گفته می‌شود که بر خلاف ادله نقلی و عقلی مربوط به تصدی حکومت از سوی افراد واجد شرایط شرعی، دست به تشکیل حکومت زده و در واقع حکومت را از واجدان شرایط غصب کرده است و هدف وی در این اقدام کسب قدرت و جلب منفعت است.

۳. مناصب حاکمیتی مانند وزارت و استانداری ، مناصب قضایی و نظامی و مناصب اداری مانند ریاست و معاونت ادارات و غیره از مصادیق دستگاه جور است

۴. یکی از موارد جواز همکاری با دستگاه و حاکم جائر جایی است که عملاً امکان برقرار ساختن حکومت اسلامی به معنی واقعی و روی کار آمدن حاکم عدل نباشد، لذا از باب ضرورت و به منظور حفظ نظام اسلام و مسلمین تا حصول شرایط تغییر در حاکمیت جور امکان همکاری وجود دارد .

پیشینه تحقیق

ریشه تاریخی مسئله ولایت از طرف حاکم جائردر فقه شیعه به دوران بعد از حکومت و رحلت پیامبر اکرم (ص) و دوران غصب خلافت امیر مومنان علی (علیه السلام) و امامان بعد از ایشان بر می‌گردد. ائمه اطهار (علیهم السلام) از همان ابتداء نظرات خود را در این رابطه در قالب روایات و احادیث به شاگردان و پیروان خود بیان می‌کردند .

تدوین این مسأله در کتب فقهی به ابتداء دوران غیبت کبری بر می‌گردد فقهاء شیعه دیدگاه های خود را در مورد حکم و مسوغات آن در خلال مباحث فقهی گوناگون به طور پراکنده در ابواب تجارت جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و حدود و ... بیان نموده اند . در میان فقهاء متأخر شیخ انصاری و در میان فقهاء معاصر امام خمینی بیش از دیگران به بررسی این موضوع پرداخته اند .

تاکنون کتاب یا پایان نامه مستقلی در این موضوع که همه ادله آن را یک جا بررسی نموده و به جوانب مخلف آن پرداخته باشد تألیف نشده اما مقالاتی با موضوعات مرتبط با آن و یا بعضاً بخشی از مسئله را تحلیل و بررسی کرده باشند نگاشته شده است مانند : تحلیل فقهی رابطه سلطان و علماء از دیدگاه علم الهدی «سید مرتضی» نوشته آقای علی نصر و قبول ولایت از طرف سلطان جائر برداشت حکم فقهی از آیه ۵۵ سوره یوسف در تفاسیر فریقین نوشته خانم

نوشین رشیدی رنجبر و مقاله مبانی همکاری علماء با دولت های جور با تأکید بر اندیشه فیض کاشانی نوشته احدالله برندقی که در همه این مقالات به مسوغات ولایت جائر از دیدگاه بعضی از فقهاء پرداخته شده است. تفاوت عمده این تحقیق با تحقیقات سابق تحلیل و بررسی آیات و روایات و آراء فقهاء بزرگ شیعه بویژه متأخرین و معاصرین در رابطه با حکم اولیه و ثانویه این موضوع در یک پژوهش مستقل می باشد.

روش تحقیق

از آن جا که نوشتار حاضر ابتداء به دنبال حکم اولیه پذیرش تولى از جانب حاکم جائر و سپس حکم ثانویه آن و مسوغات این موضوع در منابع معتبر شیعه می باشد تحقیق در منابع معتبر شیعه لازم و ضروری است هرچند تحقیق در مبانی حکومت جور مراجعه به منابع معتبر اهل سنت رانیز اجتناب ناپذیر می نماید. بنابراین روش تحقیق این مسئله توصیفی و تحلیلی است که با بهره گیری از کتاب های معتبر شیعه و اهل سنت، مطالب مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد. ابزار و روش گردآوری مطالب نیز کتابخانه ها و نرم افزارها می باشد.

ساماندهی رساله

این رساله در یک مقدمه و متن و نتیجه سامان یافته است. در مقدمه از بیان مسئله ضرورت و اهداف موضوع، سؤالات اصلی و فرعی مطرح شده، فرضیه ها و پیشینه مسئله، بحث خواهد شد.

به جهت بررسی احکام ولایت جائر و مبانی فقهی آن لازم است ابتدا ضرورت وجود حکومت بررسی شود و سپس مبانی حکومت و شرایط حاکم از دیدگاه شیعه و سنی مورد تحلیل قرار گیرد تا مبنا و ادله این که حکومت باید حکومت عدل باشد و تشکیل حکومت جور و کار کردن و پذیرفتن مسئولیت در آن حرام است مشخص گردد و سپس در شرایط خاص از باب ضرورت و رعایت مصلحت شیعیان امکان همکاری و معاونت وجود دارد بدین لحاظ متن شامل سه فصل است: فصل اول در سه گفتار، گفتار اول به کلیات و مفاهیم مسئله می پردازد و در گفتار دوم بحثی در باب ضرورت وجود حکومت و نیز مبانی حکومت از منظر گاه فریقین ارائه می شود. و درگفتار سوم صفات و شرایط حاکم از دیدگاه اهل سنت تبیین می شود. در

فصل دوم مبانی فقهی حرمت ولایت جائز مورد تحلیل و کنکاش قرار می گیرد و در فصل سوم ، گفتار اول به مبانی مسوغات ولایت جائز و گفتار دوم اقسام ولایت غیر محرمه پرداخته می شود .

فصل اول

مفاهیم و کلیات

گفتار اول : تعریف واژگان

در مباحث علمی بویژه در حوزه علوم انسانی روشن نبودن مفهوم واژگان مرتبط با موضوع ممکن است سیر بحث را به طور کلی در ذهن مخاطب تغییر داده و او را به خلاف مقصود

نویسنده و استدلال های او سوق دهد ؛ لذا لازم دیدیم در آغاز این فصل ابتدا از هر یک از واژگان مهم و پرکاربرد موضوع تعریف دقیق لغوی و اصطلاحی ارائه داده و سپس به مصادیق ولایت جائر بپردازیم .

۱. فقه در لغت و اصطلاح

فقه در لغت به معنای دانستن و فهمیدن است.^۱ و به معنای درک کردن چیزهای مخفی نیز آمده است. راغب در مفردات آن را پی بردن از معلومات حاضر به معلومات غایب معنا کرده است .

در قرآن کریم نیز از کلمه فقه و مشتقات آن ، کم و بیش همین معانی لغوی اراده شده است برای مثال به دو مورد اکتفا می کنیم .

فهم چیزهای دقیق یا مخفی: « و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لاتفقهون تسبیحهم. » و هیچ چیز نیست مگر آن که شاکرانه او را تسبیح می گوید ولی شما تسبیح آنان را در نمی یابید. ^۲

مطلق فهم و درک: « قالوا یا شعیب ما نفقه کثیرا مما تقول. »^۳ گفتند ای شعیب بسیاری از آن چه می گویی در نمی یابیم .

فقه در روایات و در بعضی آیات قرآنی به معنای بصیرت در دین به کار رفته است .
« فلولا نفر من کل فرقة منهم طائفة لیتفقهوا فی الدین. »^۴ چرا از هر فرقه ای از آنان گروهی رهسپار نشوند که دین پژوهی کنند .

فقه در اصطلاح علم به احکام شرعی فرعی از ادله تفصیلی آن است.^۵ به عبارت دیگر فقه دانستن احکام شریعت از راه استدلال و برهان است.

^۱ حسین بن محمد، راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، صفوان عدنان داودی، چاپ اول، لبنان : دارالعلم ، ۱۴۱۲ق ، ص ۶۴۲.

^۲ اسراء / آیه ۲۴

^۳ هود / آیه ۹۱

^۴ توبه / آیه ۱۲۲

^۵ جعفر، سبحانی، الموجز فی اصول الفقه، چاپ ششم، قم : مؤسسه امام صادق، ۱۴۲۲ق ، ص ۹.